

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 55 (11554)

1981 чылдың март 5, четверг

1925 чылда
үндүрүлгөттөгөн

Өртөз 2 көб

1981 - 1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде СССР-ниң экономикактиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угуланышышкыны

СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилеринин ажилдап кылган экономикактиг стратегияны амдыралга боттандырышса, Ленинниң партияны шылгаттыган удурулганы-биле совет улус коммунизмин материал-техниктиг базаны тургузарына болгаш совет кижилерин чагай байдалын бедилеринге улам ылайык чедиргелерин чедип алган.

Ажыл-агый, колхозчу тараачыларын болгаш улусчу интеллигенцияны эилелге быжаан, совет нийтиелдин социал-политиктиг болгаш ийелгик чыгыс эки быжыккан, СССР-ниң улустарынын найралы улам сырый аларган. Социалисттик демократия чаа чадаже көлүрүлгөн, ажылчы чоннарнын хой-лигиниң болгаш бүдүрүлгөң идеясын өскөн, улус депутаттарының Советтеринин, профсоюздарынын болгаш комсомолдун ролу бежээ. СССР-ниң чаа Конституциясы — сайыраңгай социализмин конституциялык күчкө алган.

Ажыл-агый социализмин чурттап-биле СССР-ниң дем каттыктыгына калбарган болгаш байлашкан. Табың болгаш деле-бөгө калы ажылдажылга дээр, улустарын холостазы болгаш хамаарышпас чоруу дээр, делегетиниң дүшкүрүтүп чоруу чавырчылар дээр демиселди Программаның Совет Эвилелин чыгытыш чокка боттандырып турар. Делегей бөлүшкүчүлүк чорудулганына оон салдары чыгытыш чок өзүп орар.

Ажыл-агый болгаш култура тургузушкунунун сорулгаарын шийирткелдеринге, совет улустун эвилелешкен бүгү республикаларын ажылчы чоннарын тургузушкуну амдыралга боттандырып Совет Эвилелини Коммунисттик партияны удуруткучу, башкарыкчы болгаш органикалык ролу улам өскөн.

Совет улус келер он чылызе (1981—1990 чылдарже) ону чаа улуг ажыл-херектерин болгаш чедип алышкынынын оон чылы болдур шийирткел тур-сору-биле кирип турар.

СЭКП-ниң Программаның, партияның XXIV болгаш XXV съездилеринин шийирткелдерин барындап, совет нийтиелдин хөгжүлдезиниң чедип алганын чедиргелерге алынып-шаван. 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде СССР-ниң экономикактиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угуланышкыны амдыралга кылган. СССР-де коммунисттик тургузушкунуну практикасын олар түнүз, социалисттик өскө чурттарын дүжүлдүзүлгөң барындап көргөн, сөзүн чыгарып толаргай байдалдарны таарыштыр экономикактиг болгаш социал хөгжүлдөңни эки чүгүлө атырылганын талазы-биле Коммунисттик партияны стратегияны болгаш тактиканы боттандырып, бистин планнарымыстын тайбын тургузушкуну хараakterия көргүзөр.

Төгүзүңгө төлөпкү черин ээлээр.

Совет Эвилели сөзүн чыгарже экономикактиг болгаш эртем-техниктиг аажок улуг күчүтүп, бедик мергежилдик кадрлар-ды тургузушкуну чедиргелерин чедип алган.

СЭКП-ниң XXVI съездинде Л. И. Брежневтин көдүргөн тайбынга ынак нийтиелдерин тайбынны болгаш улустар-нын аймыл чок чорудууну херээңге, тайбын-че чүткүлдүг бүгү күштериниң ажыл-чорудул-ганын шылгаргангай ужурулганын болгаш турарын А. Н. Мухаммед-биле оңалап дем-дегелди. Чоокку Чөөн чүкте чорудуу эртем-техниктиг чыгарыштыр шийирткелдер.

Перси мугулаурун болгаш Инди океан-нын зоналыга аймыл чок чорутуу быжык-лаар талазы-биле совет саналдары бот-тандырып ол черлерде айымактыг байдал-ды чедиргелерин чедип алган.

Экономикактиг болгаш социал хөгжүлдөңни талазын чедип алганын чедиргелерин ам-даа улам улуг хемчээлдик сорулгаларын шийирткелдер арганы берип турар.

I. 1976 - 1980 чылдарда экономиканың хөгжүлдезинин болгаш чоннун чагай байдалынын өзүлдөңинин кол түннелдери

Оңу беш чылда улус ажыл-агыйн нийтиел бүдүрүлгөң бир дөскө шыкын хөгжүлдөңгө, оон ажитымын болгаш амдырал шийирин бедилеринге үндүзүлгөң, совет улустун чагай байдалын улам ылай көдүргөңгө угуланышкыны СССР-ниң XXV съездинин тодаргайлазын угуланышкыны дүшүр хөгжүп келген. Чуртун национал байлаз өскөн. Экономикактиг болгаш эртем-техниктиг күчүнү, материалдыг бүдүрүлгөң болгаш бүдүрүлгөңн өзес черлериниң бүгү адыраларын өзүл-дөң чедип алганын, совет күрүңнүң камгаларын арга-шынзын чогур деңгемге түдүп келген.

Тоску беш чылдында деңгемге оңу беш чылда национал орулга 400 млрд. рубль, үлөтүр продукциясы — 717 млрд. рубль, көзүз ажыл-агый продукциясы — 50 млрд. рубль, көзүз дээр, национал орулганын бештин дөрт кезини чоннун шүүт хергелештиге, чурттап болгаш социал-култура тургузушкунга ажылдаган.

Хергелештиг нийтиел фондулары беш чыл дүргүзүлгө 527 млрд. рубль болган, ол фондулар күсөл-биле халас өскөн, медицина дуаланышкыны, напалар-кыранда мате-риалдыг хандыраары болгаш социал өске-даа хемчеглерин боттандырып келген. Чонун кижи саннага оңаштыр саяп көргөң, ол фондулардан төлөккөргө болгаш чингелдер 1975 чылда 354 рубль турган болза, 1980 чылда 438 рубль чедир өскөн.

Ала-чуртунуң Улуг дайыннын киржикчилеринин материал-дыг, амдырал-чурттап байдалдары, колхозчуларын болгаш улус ажыл-агыйнын дик хой адыраларын амдырал-чурттап чамалык категорияларын пенсия хандыраары өскөн. Калың камгаланышкыны албан черлеринге аш-чөтө болгаш эмер салып алынганын норма-чижектерин бедилген. Нийтиг эртем школаларына I—V класстарын өөрелдиге номнарын халас бээр болдурган. Социал өске-даа хемчеглерин чуртукан.

Нийтиелдин улам ылайык социал депшиглештиг хандыра-чонун чагай байдалын бедилеринин калбак программаны боттандырып.

Аш-чөтөң бедик шымарыг болгаш яны-бүрү хевир-лиг продуктуларынга, үлөтүр бараанынга, култура-амдырал болгаш амдырал хергелештиг чүдөлөңгөңн база ачы-дуаларга чонун хергелештиг улам долу хандыра.

Чонун амдыралын чурттап болгаш култура-амдырал байдалдарын эккижер, өг-бүлө бүрүзү тускай хевир-лиг колдуга хандыра турарын чедип алыр, хоорайларын болгаш суурларын коммунал ажыл-агый болгаш транспорт, чагай-амдырал хөгжүлдөң.

Кижилерин амдырал-ажыл-чорудулганын эки чүгүлө камгалыгына—ажыл-агый ханы чарыкталарын боттандырып, оон байдалдарын эккижер болгаш чингелдер, бедик бүдүрүлгөң болгаш чогаалдык амдыралынга калбак аргаларын хандыра, угаан болгаш күш-ажылды азында боттутуу ылааларын чыгарыштыр, аргалары күш-ажылды индустриалдыг күш-ажылды бир яны хевир болдурарын ору-биле дика бурунгалар.

Бүдүрүлгөң күштерин таарыштыр тургузарын, күш-ажылды деңгемге хуулаалды эккижер, нийтиг күрүңнүң сорулгаларын шийирткелдеринге эвилелешкен рес-публика бүрүзүнү салышкынын көдүргөң, чөөн болгаш чоңу районнарын одала-энергетика база минерал-чөтө куралдарын амдырал-агый эргелештиг ажитыг хара-дуларын хандыра; улуг хоорайларын өстүрүш кызылаар-ларын шийирткелдеринге эртемниң ролон көдүргөң; чыгыс аш-техника политиказын, улус ажыл-агыйн улам ылай элек-триктерин хажык чок чорудуу, бүдүрүлгөңн ком-плекстик механизастарын болгаш автоматизастарын, оон көп-көп адыраларын техниктиг чарыт чорудулгаларын бедик ажитыг системанын мөдөлүг ажылдарын шийирткел чыгытыш чок боттандырып.

Улус ажыл-агыйна капитал салышкынын 634 млрд. рубль болган. Кол фондулар 1,4 катан улгаткан. 1200 ажит улуг үлөтүр бүдүрүлгөңн ажилдап кырген.

Экономикактиг үндүзүң—аар үлөтүрү улам ылай өстү-рерин хандырап, Техниктиг депшиглештиг тодарың турар адырал мурунган темптер-биле хөгжүп келген. Олар чүдү-дү казып тывар; электрэнергия амдырал үндүрер, кара болгаш өңүт металлдарын бүдүрер көвүдүр. Улустун, хер-гелештиг бараанынын кылып үндүрер 21 хуу, оон иштелил-култура-амдырал болгаш амдырал угуланышкынын бара-анын 41 хуу өскөн; кымылдарын ассортиментин калбар-ган, оларын шымарын эккижер.

Эртем-техниктиг депшиглештиг темптерин дүргөдөң, улус ажыл-агыйна чаа техниканы пептеринин хемчээлдери өскөн, бүдүрүлгөңн техниктиг деңгемге бежээ. Ол сорул-галарын шийирткелдеринге совет эртем улуг салышкынын адырген.

Чурттап турган калбак хемчээлдери чуртукан. Ол сорулгаларга беш чыл плазмалык телевидениеден хой—67,2 млрд. рубль хемчээлдиг капитал салышкынын берген. Беш чыл дүргүзүлгө нийти шөлү 530 млн. дөргөң мөңү чурттап багыларын туккан. 50 ажит млн. кижи чурттап байдалдарын эккижер алган. Ам хоорай-ларын чуртуканы чонун 80 чыган хуузу тус-тус кварти-раларда чурттап турар.

Өөрелдиги күлтуралын, кадык камгаланын, күш-културалын болгаш спорттун талазын улам ылайыг деп-шиглештиг чедип алган. Чонун амынгарына улам-на таар-ымчалык байдалдарын тургускан.

XXII Майгы олимпий оюнуларын чедиргелерин эрттирген, оларын социалисттик чуртка бир-ле дугаарында эртенки ол. Амынгарын бүгү-нүти ортук өөрелдиге боттанды-рып келген. Кадрлар белектерин калбарган, Профтехку-лиштерге 125 млн. оондур болгаш кыстар профессия алган. Дээди болгаш тускай ортук өөрелдиге черлери 10 млн. спе-циалистер белектер.

Эккижер 1975 чылда 834 муң кижи турганында 1980 чылда 1 млн. чедир, а 10 муң чурттап-чурттап ошаштыр аларга, эзилге орунуларын саны — 118-тен 125 чедир кө-вүдүр. Санаторийлерин, даштагында багыларын, пан-сионаттарын, школа назымын чөтөң уруулар албан чер-лерин, пионерлер лагерлерин, пионерлер болгаш школа-чылар багыларын чөтөң калбарган.

Бойдушту камгалар, бойдуз курауларын чөп ажитлаар болгаш дагы катан тургузар талазы-биле калбак хемчег-лерин боттандырып чуртукан. Ол сорулгаларга чарыгалар 1,5 катан өскөн.

Демографиктиг даштиг политиканы чорудар, социалист нийтиелдин эки чүгүлө эге үндүзүн кылдыр өг-бүлөңн быжылаарын, не болурун күш-ажылды болгаш хой-ниити ажыл-чорудулгата хергелештиг ишлектиг киржикте-лиге таарыштыр дүшүрүлгөңн оон кижи байдалдарын тургу-зарына өңдүрүлгөңн аш-чөтө болгаш күш-ажыл кылып шылаастарын нийтиел күсөл-биле текшерип эккижер, кижилерин назымын уламдыр болгаш күш-ажылды бедик ишлектиг үндүрүлгөң, оларын кадыкын быжылаар та-лазы-биле хемчеглерин боттандыра.

Экономиканы удурутууну деңгемге көдүргөң, төңүтүңгөн башкарылган бүдүрүлгөңн, каттыжышкынынын ажитыг ажитыг тускайлан чоруду-биле болгаш индустриалдык-бы-де улам-на дүшүрүр; амдырал-агыйн социалисттик дү-бүлө чорударын мурунган аргаларын чер болганга шийирткел алыр, амдырал-агый тургузушкунуңн ала-ба-бан принципни — нийтиелдин эрге-ажынын барындап, эки-не өзөш чарыгаларын үндүрүп турган, эки-не улуг түн-нелдерин чедип алырын чыгытыш чок чорудар, ол айт-тырылганын шийирткелдеринге улус депутаттарының Советтеринин, профсоюздарынын болгаш күш-ажылды коллективтеринин ролон бедилер.

Партиянын аграр политиказын чыгытыш чокка чорудуп келген. Улам-на индустриалдыг бүдүшүрү болуп кел чыгар көзүз амдыралын материал-техниктиг базаны быжыккан. Ол адыра бүгү комплекс талазы-биле капитал салышкы-нын 170 млрд. ажит рубль, аш улус амдырал-агыйн капитал-ларын болгаш 1,8 млн. тракторун, 1,3 млн. чыкк авто-мобили болгаш 540 муң чыган трактор комбайны, мал ажилы-га болгаш мал чедир бүдүрүлгөңн дика хой машиналарын, 300 млн. тонна чыган минералдыг хемчээлдигтерин берген. Күш-ажылды энергия хандырагызы 1,4 катан өскөн. Иригайонуну болгаш мелюративтиг түдүт талазы-биле амдыралын улуг хемчээлдиге чуртукан. Суттатын болгаш кепирген черлерин шөлү барык 35 млн. гектар чөтөң. РСФСР-ниң Кара өзөс хөдүрүтүп зоналында көзүз амды-рагынын хөгжүлдөңн комплекстик программаны боттанды-рып келген. Көзүз амдырал-агый бүдүрүлгөңн концентраттар болгаш специализастарын, агроцетүр интеграцияны улам хажы болгаш яны-бүрү хараakterин болуп бар чылар.

Көзүз амдырал-агый продукциянын бүдүрүлгөңн өстүр-ерин хандырап. Беш чыл дүргүзүлгө таранын чылда ортук нийти чымылда бир-ле дугаарында 205 млн. тонна ашкан. Эт, сүт, куура, хевир болгаш өске-даа про-дукция бүдүрүлгөңн көвүдүр.

Транспорт улам ылай хөгжөң, оон техниктиг чеспелешти-шин эккижер. Чүктер сөөртүрүлгөңн хоолой дамчылар, далай болгаш автомобиль транспорту, а пассажирлар аргышты-рын сөөртүрүлгөңн—агаар транспортунуң ролон бежээ. Байкал-Амур дем-орук магистралын түзүп уламдыра.

СССР-ниң экономиказын чыгыс аш, улус амдырал-агыйн комплекс кылдыр хөгжүп келген. Республика бүрүзүнү эк-ономикактиг күчүтүп дика улгаткан.

Нийтиелдин улам ылайык экономикактиг депшиглешти, эр-тем-техниктиг депшиглешти дүргөдөңгөңн, нийтиел бүдү-рүлгөңн интенсификацияны, оон ажитымын бедилеринге үндүзүлгөңн, материал-техниктиг базалга шынар талазы-биле ханы чарыкталарын хандыра.

Улус амдырал-агыйн чыгыс аш комплексин болгаш СССР-ниң экономиказын шыкын болгаш баласын хөгжүлдөң, оон бүгү адыралын болгаш эвилелешкен республикаларын амдырал-агыйларын чогур пропорциялыг кылдыр өстүрүш боттандыра. Хергелештиг болгаш чымылда ажылдап турар национал орулганы 1990 чылга чедир бети дээр-ге 1,4 катан улгаттырар.

Ур хуулаалыг сорулгаларын боттандырып хараиса-талыт үе-чаа он бирги беш чыл болду. Чуртун социал-эко-номикактиг хөгжүлдөңн угуланышкынын салгышкан бол-гаш сөзүн чыгарга партиянын стратегтиг айттышкынын чокку беш чылдын оңашгай чүдөлөңн барындап турган, бо беш чыл боттандыра ужурут.

Чонун кижи саннага оңаштыр боттуту орулгалар 18 хуу бежээ. Ажылчыларын болгаш албан-ахаччыларын ор-тук амдыралын 16 ажит хуу болгаш интинин амды-ралында колхозчуларын орулгаларын — 25 хуу өскөн.

Кара болгаш өңүт металлдарын, хөмүр-деш, сапыс болгаш пост-агый үлөтүрүлгөңн, туурун, көзүз амдырал-агыйн, дем-орук транспортуңн амдырал-агыйнын чамалык категорияларын күш-ажыл төлөвүн улгаткан. Бүдүрүлгөңн өзөс адыраларын амдырал-агыйнын тарифтиг шыларын болгаш эрге-дуулаз шалынарын бедилерин шыкын ийди улуг социал хемчегин чорударын дооскан, оон түннелди 31 млн. ажитышкынын болгаш албан-ахаччыларын ажил-а то-дөвүрү улгаткан.

Ажыл-агый социалисттик чурттар-биле кады амдыралга улам-на яны-бүрү талазын адырап, ЭДЧ кезигүшүр чур-тарын социалисттик экономикактиг интеграцияны үр үлөңн Комплекстик программаны боттандырап уламдырап, Хөгжүп орап болгаш капиталдыг чурттар-биле экономикактиг хараakterия калбарган.

Бир өзөс планын амдырал-агыйнын артык күшүн улам долу ажитлаан болза, бүдүрүлгөңн кулаварларын улам ишлектиг ажитлаан болза, чеспетер-биле деми-селди улам чүткүлдүг чоруткан болза, экономиказын хөгжү-лөңгөң болгаш социал сорулгаларын шийирткелдеринге чедиргелерин мөңү-дүрүлгөңн улуг болуп турган. Доктаатынган планнарын чамалык адырал болгаш бүдүрүлгөңн күсөтүрүлгөңн. Металдарын болгаш ооду чүдүлгөңн аргычтар болу бөзүн база чидиргелерин ооду кызырып келген, дагы ажитлаа болу дег кулаварларын кошмак ажитлаан. Капитал салышкынын бидардыр чоруткар ажит эртинмез, бүдү-рүлгөңн объекттерин тударын болгаш оларын ажитлаа кижилерин хуулаалдын уламдыктыр турган. Көзүз амды-ралга берилип турар кулаварларын болгаш чогур-чогур-чогур ажитыг кылдыр ажитлап турган. Дем-орук транспор-туңда чеспетерин чойлаары чедип алынып, Чо-ну чамалык аш-чөтө болгаш үлөтүр барааны-биле, чур-ттап багыларын-биле, амдырал-агыйн талазын аш-чөтө чедиргелерин-биле хандыраарга берселер тургулаан.

Нийтиелдин улам ылайык экономикактиг депшиглешти, эр-тем-техниктиг депшиглешти дүргөдөңгөңн, нийтиел бүдү-рүлгөңн интенсификацияны, оон ажитымын бедилеринге үндүзүлгөңн, материал-техниктиг базалга шынар талазы-биле ханы чарыкталарын хандыра.

Улус амдырал-агыйн чыгыс аш комплексин болгаш СССР-ниң экономиказын шыкын болгаш баласын хөгжүлдөң, оон бүгү адыралын болгаш эвилелешкен республикаларын амдырал-агыйларын чогур пропорциялыг кылдыр өстүрүш боттандыра. Хергелештиг болгаш чымылда ажылдап турар национал орулганы 1990 чылга чедир бети дээр-ге 1,4 катан улгаттырар.

Он бирги беш чылдын кол сорулгалы болза улус амды-рагынын турган, шыкын хөгжүлдөңгөңн, эртем-техниктиг депшиглешти дүргөдөңгөңн, экономиказын хөгжүлдөңгөңн интенси-тиг ооруну шийирткелдерин, чуртун бүдүрүлгөңн күчүзү эки-не чөп ажитлаарга, кулаварларын бүгү хевирлерин бүгү хем-чег-биле камгаларга болгаш амдырал шымарын эккижер-инге үндүзүлгөңн, совет кижилерин чагай амдыралын улам ылай өстүрүш хандыра болу.

СССР-ниң экономикактиг стратегияны болгаш он бирги беш чылдын кол сорулгалын барындап.

Чонун кижи саннага оңаштыр боттуту орулгалар 18 хуу бежээ. Ажылчыларын болгаш албан-ахаччыларын ор-тук амдыралын 16 ажит хуу болгаш интинин амды-ралында колхозчуларын орулгаларын — 25 хуу өскөн.

Кара болгаш өңүт металлдарын, хөмүр-деш, сапыс болгаш пост-агый үлөтүрүлгөңн, туурун, көзүз амдырал-агыйн, дем-орук транспортуңн амдырал-агыйнын чамалык категорияларын күш-ажыл төлөвүн улгаткан. Бүдүрүлгөңн өзөс адыраларын амдырал-агыйнын тарифтиг шыларын болгаш эрге-дуулаз шалынарын бедилерин шыкын ийди улуг социал хемчегин чорударын дооскан, оон түннелди 31 млн. ажитышкынын болгаш албан-ахаччыларын ажил-а то-дөвүрү улгаткан.

Ажыл-агый социалисттик чурттар-биле кады амдыралга улам-на яны-бүрү талазын адырап, ЭДЧ кезигүшүр чур-тарын социалисттик экономикактиг интеграцияны үр үлөңн Комплекстик программаны боттандырап уламдырап, Хөгжүп орап болгаш капиталдыг чурттар-биле экономикактиг хараakterия калбарган.

Бир өзөс планын амдырал-агыйнын артык күшүн улам долу ажитлаан болза, бүдүрүлгөңн кулаварларын улам ишлектиг ажитлаан болза, чеспетер-биле деми-селди улам чүткүлдүг чоруткан болза, экономиказын хөгжү-лөңгөң болгаш социал сорулгаларын шийирткелдеринге чедиргелерин мөңү-дүрүлгөңн улуг болуп турган. Доктаатынган планнарын чамалык адырал болгаш бүдүрүлгөңн күсөтүрүлгөңн. Металдарын болгаш ооду чүдүлгөңн аргычтар болу бөзүн база чидиргелерин ооду кызырып келген, дагы ажитлаа болу дег кулаварларын кошмак ажитлаан. Капитал салышкынын бидардыр чоруткар ажит эртинмез, бүдү-рүлгөңн объекттерин тударын болгаш оларын ажитлаа кижилерин хуулаалдын уламдыктыр турган. Көзүз амды-ралга берилип турар кулаварларын болгаш чогур-чогур-чогур ажитыг кылдыр ажитлап турган. Дем-орук транспор-туңда чеспетерин чойлаары чедип алынып, Чо-ну чамалык аш-чөтө болгаш үлөтүр барааны-биле, чур-ттап багыларын-биле, амдырал-агыйн талазын аш-чөтө чедиргелерин-биле хандыраарга берселер тургулаан.

Нийтиелдин улам ылайык экономикактиг депшиглешти, эр-тем-техниктиг депшиглешти дүргөдөңгөңн, нийтиел бүдү-рүлгөңн интенсификацияны, оон ажитымын бедилеринге үндүзүлгөңн, материал-техниктиг базалга шынар талазы-биле ханы чарыкталарын хандыра.

Улус амдырал-агыйн чыгыс аш комплексин болгаш СССР-ниң экономиказын шыкын болгаш баласын хөгжүлдөң, оон бүгү адыралын болгаш эвилелешкен республикаларын амдырал-агыйларын чогур пропорциялыг кылдыр өстүрүш боттандыра. Хергелештиг болгаш чымылда ажылдап турар национал орулганы 1990 чылга чедир бети дээр-ге 1,4 катан улгаттырар.

Он бирги беш чылдын кол сорулгалы болза улус амды-рагынын турган, шыкын хөгжүлдөңгөңн, эртем-техниктиг депшиглешти дүргөдөңгөңн, экономиказын хөгжүлдөңгөңн интенси-тиг ооруну шийирткелдерин, чуртун бүдүрүлгөңн күчүзү эки-не чөп ажитлаарга, кулаварларын бүгү хевирлерин бүгү хем-чег-биле камгаларга болгаш амдырал шымарын эккижер-инге үндүзүлгөңн, совет кижилерин чагай амдыралын улам ылай өстүрүш хандыра болу.

СССР-ниң экономикактиг стратегияны болгаш он бирги беш чылдын кол сорулгалын барындап.

Чонун кижи саннага оңаштыр боттуту орулгалар 18 хуу бежээ. Ажылчыларын болгаш албан-ахаччыларын ор-тук амдыралын 16 ажит хуу болгаш интинин амды-ралында колхозчуларын орулгаларын — 25 хуу өскөн.

Кара болгаш өңүт металлдарын, хөмүр-деш, сапыс болгаш пост-агый үлөтүрүлгөңн, туурун, көзүз амдырал-агыйн, дем-орук транспортуңн амдырал-агыйнын чамалык категорияларын күш-ажыл төлөвүн улгаткан. Бүдүрүлгөңн өзөс адыраларын амдырал-агыйнын тарифтиг шыларын болгаш эрге-дуулаз шалынарын бедилерин шыкын ийди улуг социал хемчегин чорударын дооскан, оон түннелди 31 млн. ажитышкынын болгаш албан-ахаччыларын ажил-а то-дөвүрү улгаткан.

Ажыл-агый социалисттик чурттар-биле кады амдыралга улам-на яны-бүрү талазын адырап, ЭДЧ кезигүшүр чур-тарын социалисттик экономикактиг интеграцияны үр үлөңн Комплекстик программаны боттандырап уламдырап, Хөгжүп орап болгаш капиталдыг чурттар-биле экономикактиг хараakterия калбарган.

Бир өзөс планын амдырал-агыйнын артык күшүн улам долу ажитлаан болза, бүдүрүлгөңн кулаварларын улам ишлектиг ажитлаан болза, чеспетер-биле деми-селди улам чүткүлдүг чоруткан болза, экономиказын хөгжү-лөңгөң болгаш социал сорулгаларын шийирткелдеринге чедиргелерин мөңү-дүрүлгөңн улуг болуп турган. Доктаатынган планнарын чамалык адырал болгаш бүдүрүлгөңн күсөтүрүлгөңн. Металдарын болгаш ооду чүдүлгөңн аргычтар болу бөзүн база чидиргелерин ооду кызырып келген, дагы ажитлаа болу дег кулаварларын кошмак ажитлаан. Капитал салышкынын бидардыр чоруткар ажит эртинмез, бүдү-рүлгөңн объекттерин тударын болгаш оларын ажитлаа кижилерин хуулаалдын уламдыктыр турган. Көзүз амды-ралга берилип турар кулаварларын болгаш чогур-чогур-чогур ажитыг кылдыр ажитлап турган. Дем-орук транспор-туңда чеспетерин чойлаары чедип алынып, Чо-ну чамалык аш-чөтө болгаш үлөтүр барааны-биле, чур-ттап багыларын-биле, амдырал-агыйн талазын аш-чөтө чедиргелерин-биле хандыраарга берселер тургулаан.

Нийтиелдин улам ылайык экономикактиг депшиглешти, эр-тем-техниктиг депшиглешти дүргөдөңгөңн, нийтиел бүдү-рүлгөңн интенсификацияны, оон ажитымын бедилеринге үндүзүлгөңн, материал-техниктиг базалга шынар талазы-биле ханы чарыкталарын хандыра.

Улус амдырал-агыйн чыгыс аш комплексин болгаш СССР-ниң экономиказын шыкын болгаш баласын хөгжүлдөң, оон бүгү адыралын болгаш эвилелешкен республикаларын амдырал-агыйларын чогур пропорциялыг кылдыр өстүрүш боттандыра. Хергелештиг болгаш чымылда ажылдап турар национал орулганы 1990 чылга чедир бети дээр-ге 1,4 катан улгаттырар.

Он бирги беш чылдын кол сорулгалы болза улус амды-рагынын турган, шыкын хөгжүлдөңгөңн, эртем-техниктиг депшиглешти дүргөдөңгөңн, экономиказын хөгжүлдөңгөңн интенси-тиг ооруну шийирткелдерин, чуртун бүдүрүлгөңн күчүзү эки-не чөп ажитлаарга, кулаварларын бүгү хевирлерин бүгү хем-чег-биле камгаларга болгаш амдырал шымарын эккижер-инге үндүзүлгөңн, совет кижилерин чагай амдыралын улам ылай өстүрүш хандыра болу.

СССР-ниң экономикактиг стратегияны болгаш он бирги беш чылдын кол сорулгалын барындап.

Улус амдырал-агыйн чыгыс аш комплексин болгаш СССР-ниң экономиказын шыкын болгаш баласын хөгжүлдөң, оон бүгү адыралын болгаш эвилелешкен республикаларын амдырал-агыйларын чогур пропорциялыг кылдыр өстүрүш боттанд

1981 — 1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ СССР-НИН ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНН КӨЛ УГЛАНЬЫШКЫНАРЫ

(Уланчымы. Эгес 1-ги арманда).

рынич бугурулуусунун структурасы сайыраңгайжылар. Казан тилар болгон болбаарларды улетпурну, куш-ажылдын чепсези бугурун турар болгон ону ажылга турар адырларын жогжудерине уугу дүштүрүлгөн чедип адыр, ол дүштө дегеннин социалдык кооперастаанын калбарына база бугурулуусун сепиаллаштырган ханымдарын болдунар шал-беле барымаалар.

Улетпурге «А» бугурун продукциянын өзүлдезинин темпери-биле деңизерге, «Б» бугурун продукциянын бугуру-ринин өзүлдезинин элзи биле темперины хандырар.

Аграр-улетпур, аш-чеп комплекзин бугу хемчег-биле хөгжүдери, келээ ашыл-агынын, улетпурну ону хандырар турар адырларын, аш-чеп индустриянын, ол мшакш келээ ашыл-агынын продукцияны белектерге, калгаалары, сөөртүрү болгон болбаарларын кылыр-биле холбашкан бугурулуусунин пропорициялыг болгон дүшкөк кылдыр өстүренин баш уар юор. Келээ ашыл-агыга көл күженишкенин тараа болгон «А» чептери бугурун «өзүлдезинин», маа ажылды хөгжү-дерины, келээ ашыл-агынын продукцияны калгааларын хан-дырарынын, ону эи шипир-биле херекселтиг чедиринин талаш-биле сорулгаларын шипирлээрине, салыр. Келээ ашыл-агы бугурулуусун индустриалдыг базаме болгон деп-шилелтиг технологияларын шипирлери дүргеделир.

Транспорттун бугу хевирлеринин болгон хамыктыг мурун-да демир-орук транспорттун ажылын экижерде талаш-биле хемчегтерин боттандырган болгон оларын ууус ашыл-агынын, база чоңун херекселдери биле бүрү дүштүр хөгжү-дери хандырар.

Материал-техниктиг хандырылганын инити күрүн система-дыг бижылар болгон сайыраңгайжылар, материалдыг кур-лавырларын чөгүтү ашылга болгон каминаары база чиг-эт материалдар болгон дериникин, артык кезектер-биле ууус ашыл-агынын үзүлдезинин чок хандырар дээш он ро-лүн болгон харымсалгазын белидер.

Капитал салымшыкынын кол уланымшыкынарга ажы-галта кирип эи чугула объекттерге, хамыктыг мурунда ашылда турар бугурулуусун чазгы кылыртыг болгон техника-биле эде дериникин монитор. Туудуру дүрген, кам-нагылыг болгон белек техниктиг деңгемге кылар.

Чаз бугурулуусунин туудуру бирги элчеге экономикаын структурасын депшилелтиг «адырларын» хан-дырар. 1 ол мшакш чүртүгү чеп болгон соңу ралона-рындыг одала-энергетиктиг, чеп минерал-чиг-эт кулавырларын ашыл-агынын эргилдери, кирип хандырар илээт адырларга болгон бугурулуусу боттандылар. Чүртүгү европа хемчеге чаз бугурулуусу объекттеринин туудушкуну кылырлар.

Капитал угулугун материал-техниктиг базаме бижы-лар, мергелдиг калдар-биле он хандырарынын эки-жерде, керээттиг организациаларын күчүдөр боттанын күсүдөр ашылдарынын хемчегинин дүшкөн турарын чедип адыр.

Эксплуатация республикаларын болгон экономикаыг ра-бониянын ашыл-агыларын комплекстик хөгжүдери бот-тандылар, куш-ажылдын инитиле хууладалынын система-зын оларын сепиаллаштырган экижер.

3. Бүгү таладыг интенсификацияга үзүлдезин, инитиле бугурулуусунин ашылтын бижыг туруштут белидер, бүгү-ле адырларга продукциянын база ашыл-агы чедиринин шы-нарын экижер.

Ууус ашыл-агынын хөгжүдеринын дүштүрүлгөн эки-жердерин, эргекж чугула кулавырларын тургузу-рун эи чугула неледери болур материал, куш-ажыл болгон сепиал кулавырларын эи чөгүтү ашылгазын база белик эшү түшүлдерин чедип адыр хандырар.

Инитиледин куш-ажылдын бугурулуусун 17—20 хуу бе-дидер, оо күсүл-биле инитиле олурунган немеле өзүлде-зинин 85—90 хуууа элээш эвезин адыр.

Куш-ажылдын техниктиг дериникин хандырар, бугу-дурге чорудуларын комплекстик механизацияга болгон автоматизацияны бугу хемчег-биле шипгээлти адыр, бүгү-ле адырларда, ыгытыг калдага болгон хандырыл-га ашылга хол-беле куш-ажыл кылыр турар ашыл-агы-ларын санын чейгиш чок кызылар. Ам турун турар болгон тургузугулар деп турар ашылдар, чедирин, куш-ажыл кулавырлары-биле дүшкөк болуру чедип алырнын хемчегтерин адыр. Илалыг Сибирин бол-гон Илалыг Чөөн чүктүгү райондарыга чаз ашылгалта ки-рип бугурулуусун калдар-биле хандырарынын, нугумалыг бандыларын тургузар. Куш-ажылдын организациаларын, нор-маларын болгон илал бээр экижер. Куш-ажылдын эртем-ге үзүлдезин организациаларын шипгээлти адыр болгон он ашылтын белидер.

Бугурун кулавыр турар продукциянын бүгү хевирлерин шынарын дика экижерде, ууус ашыл-агынын хөгжүлде-зинин база эртем техниктиг депшилелтиг ашыл үзүлде неледе-лери, ол мшакш чоңуну өзү турар хевирлердин дүштүрү кылырларын, ассортиментин калбарыг болгон чазыр. Бугурун үзүлүр турар продукциянын инити хем-чегинин шынарын дээш категориянын продукциянын үзүл-үзүдү хажык чок улагаттар. Продукциянын шы-нарын башкыларынын комплекстик системаларын илалыг шипгээлти адыр.

Ууус ашыл-агынын адырларын, каттыжымшыкынарга, бугурулуусу фонд эгилдеринын белидерине улагат хемчегтери боттандылар.

Бугурулуусу кучурун эи-не чө ажылгаар, белик бугу-рулуусуг техниканы калбаа-биле шипгээлти адыр, ажылгал-тынныг турар кол фонддарын структурасын сайыраңгай-жылар болгон чөгүтү хөндө чазыр.

Ажылгалта кирген бугурулуусунин болгон объект-терин төлөөлө күчүдери шипгээлти азырын кула-ларын кылырарыне болгон өскө-лаа техника-экономикаыг чөгүтүгүдери кели алырарыне ашыл-агынын хандырыл-га болгон механизация ашылдарын, элээт коэф-фициалын улагаттарын, эргилдери техниканы саат чок чөгүтүгү олоо инитилеги салыр.

Капитал салымшыкынын элээлдеринин эртем-техниктиг депшилелтиг чедирининин болгон чөгүтүлде чогал-дык шипгээлтиг ашылдарын долуу-биле ашылгаар.

Материалдыг кулавырларын камналгалыг ажылгаар, 1980 чылга деңгемге, 1985 чылга ууус ашыл-агынын одала-энергетика кулавырларын чигелген адыр 160—170 млн. тон-на одала кылдыр, оон инитиле 70—80 млн. тоннаны чогал-да нормаларын бичелдеринин күсүл-биле кампал алыр; машина туудууга болгон металл болбаарларын чаргала-да нормаларын ортуула-биле; кара металлдар прокатина — 18—10 хуууа элээш эш, кал хандырылганын — 10—12 хууу, онуг металлдар прокатина—9—11 хууу кулауларын; туудууга кара металлдар прокатинанын база мшк материаларын 7—9 хуууу, пекетинин 5—7 хуууу кампал алыр хандырар.

Кагаз ажылгаар материаларын болгон одала-энергетика кулавырларын, ашылдарга ажылгаар чүдүлери, ол мш-наш холбашыг продукттарын ашыл-агынын эргилдери кал-баа-биле ажылгаар талаш-биле ашылга тургузулар. Ка-газ ажылгаар чиг-этти белекче база болбаарларын турар ошкылдагынын материал-техниктиг базаме экижер. Усууладалыг бугурулуусун калбарыг, саваларын база савал материалдарын шынарын болгон дески ашылгалта-нын дески белидер. Хөй эргилдиг болгон адыр элгитер саваларын ашылгазын экижер.

Бугурулуусу, хандырылга база эргелде чедиринин камналгалыг чүрүмү күштөдери. Улетпурге, ту-дуга, транспортка болгон келээ ашыл-агыга база өскө-да адырларга чедирининин чылдары талаш-биле хемчег-терин ашылга кылдыр болгон боттандылар. Экономикаын бугу-ле эвеноларынга ашыл-агынын бот-оруга-чарымгалын бугу хемчег-биле бижылар.

Ууус ашыл-агынын савалга херекселдеринин эргилдизин 2—3 хууу дүргеделир.

Продукциянын болгон ашылгазын бот-үзүлүн чигелер. Улетпурге болгон туудуга олурунган чижик-беле 1,3 катан, сохкохтар—1,7 катан көчүлдер.

4. Эртем-техниктиг депшилелтиг улам инай дүргедерин хандырар.

Бугурулуусу эи дүрген техниктиг чазгы дериниче, күш-ажылдын байдаларын экижеринин база он бугурулуусу-дун белидеринин, материал кулавырларын кампал ашыл-агынын эргелден берин турар мшкыларын болгон дериникин тургузуларын база бугурун үзүлүрүн шипгээлти ууус ашыл-агынын бугу-ле адырларын хажык чок чорудар. Дузалат болгон хандырылга бугурулуусунин тех-

никтиг деңгемин белидер.

Принципалдыг чаз техниканы болгон материалдарын, деп-шилелтиг технологиянын тургузар болгон бугурулуусу шип-гээлти адыр. Чангыс бугурун күчүзү ууус болгон бугурулуусу ууус белик машиналарын база аргаттарын, белик камнал-галыг дериникин, бугурулуусун механизацияга болгон автоматизацияга херекселер машиналарын, бугу-рун системаларын бугурун үзүлүрүнүн өзүлдезин хандыр-ар.

Стандарттарын болгон херекселдеринин неледериинин дүштүр белик продукцияга, чегелер кылгаларга, савалар-га, материалдарга, чиг-эте болгон ашыл-агыга техниктиг не-геделерин сайыраңгайжылар.

Эртем шипгелдеринин ашылтын белидер, эртемниг болгон техниканын чедириникин бугурулуусу шипгээлти адырнын хуууууларын дика кылдырар. Эртем албан чедир-инин ашыл-агыларын ашыл башкыларын сайыраңгай-жылар, үзүлдезин эртем шипгелдеринин мшкыларын хөгжүдери хандырар, дузалат шипгелдеринин түнелелдин белидер. Эртем-шипгелде төлөөлө шипгелдер, конструктор органи-зациаларын болгон дээш өрелдиге чедиринин материал-техниктиг базаме бижылар.

5. Бойаустун, черин болгон он казар байлаларын, атмосфера агаарын, сугаарын, дик ашылдарын болгон үзүлүрүн камналгалын күштөдери. Бойаусу кулауларын чеп ажылгаарын болгон катан тургузарын хандырар.

6. Экономикаын бугу-ле эвеноларынга эргелен башкы-ларын сайыраңгайжылар болгон ашыл-агынын чорударын депшилелтиг калдар, эи эи хууус ашыл-агынын түн-нелерин чедип азырын улетпурн күштөдери.

Ууус ашыл-агынын бугу-ле адырларынга ашылдын ор-

III. Эртемни хөгжүдери болгон техниктиг депшилгени дүргедедери

Он бирги беш чылда эртем болгон техниканын хөгжүлде-зин совет инитилелдин экономикаыг база сонал сорулгаларын шипгелдеринин, интенсифи хөгжүлдезин олурун экономика-нын шипгелдерин дүргедеринин, инитиле бугурулуусунин ашылтын белидерине улам ууус хемчеге чазыр турар ууулуур.

Ону барымдалаш: эртем-техниктиг депшилелтиг комплекстик программаны, эртем-техниктиг эи чугула ашылгазын шипгелдерин талаш-биле тускай сорулгалыг программаларын ашылга кылы-рын болгон боттандылар хандырар;

эртемниг болгон бугурулуусун аргалыг харымсаларын күштөдери. Эртем албан чедиринин инитилелдерин деп-шилелтиг дээш, долууган эртем ашылдарын болгон чогал-галарын түнелелдин бугурулуусу дүрген ашылгазын дээш министрстволарын болгон ведомстволарын харымсал-газын белидер. Чогалдын база үзүлүр турар кылырларын техника-экономикаыг депшилелтиг ууус ашылгазын хандырар, эртемниг продукциянын бугурулуусу чөгүтү үзүлде турар. Чаз техниканы чогалдыг тургузуларын болгон шипгелдерин ашылтын хууууларын боттуу-биле кызылар;

эртем шипгелдерин чорударына эргелер приборларын дерин-херекселдерин, автоматизациянын чепсес-херекселдерин, реактивтерин болгон препараттарын бугурун кулау-лар. Электроника-савалга техникаын ажылгазын, төлө-виле-конструктор болгон эртем-шипгел ашылдарын авто-матизация калбарыг;

эртем-техниктиг революциянын неледериинин дүштүр шипгелдеринин болгон чогалдыг кылышкыларын ула-нымшыкын, эртем албан чедиринин организациалыг тургу-зуун чөгүтү ууусине тодоргалар болгон чазыр. Инитиле, бойаусу болгон техниктиг эртемниг харымсаларын күштөдери;

ууус ашыл-агы сорулгаларын шипгелдеринин дээш өр-елдиге чедиринин эртем күчү-шылдын ашылгазын дүштүр белидер. Эртем болгон эртем-педагогика калдар-ын белектерин, мергелдин белидерин база аттестациянын кылырын сайыраңгайжылар;

эртем-техниктиг информацийын системаны болгон па-тент-шпенсия ашыл экижер; чогалдыкыларын болгон чазгыкыларын маесалыг чогалдыкыларын улам инай сайыраңгайжылар бугу тала-бидин бээр. Бугурулуусу сайыраңгайжыларга эртем-тех-никтиг инитилелдерин ролю күштөдери.

Эртем болгон техниканы чедириникин ажылгазына үзүлдезин;

автоматтыг маинуволторларын (улетпур роботтарын), биче процесорларын болгон бичекс электроник савалга маши-наларын калы ажылгаар автоматтыг башкыларын бугу таладыг системаларын бугурулуусун хөгжүдү болгон оларын калбаа-биле ажылгаарын хандырар, автоматизациян чедирин болгон эвеноларын тургузар;

технологут чорудуларын туудуу кезээ болур продук-циянын шипгелдерин болгон он шынарын контролдарын автоматизациян метадарын база чепсес-херекселдерин шип-гээлдин неледериинин дүргеделир;

машиналарын болгон дерин-херекселдерин хемчегин, ме-талл кирип, энергия херекселин хари уга эвенолдин, би-разын-не бурун бугурулуусун орток-чаргаладырын шипгелдин турган, оларын калызынын-ла бирээзинин күчүзү болду-нар-ла хемчегин белидер;

технологут чорудуларын, бугурун үзүлүр кылы-ларын болгон боттандылар ашылдарын хевирлеринин өс-керлер ууусине эде дериникин элгит чаз хөй ашылдарын кылырныг ажылгаар машиналарын болгон дерин-херексел-дерин бугурур;

чаз машиналарын, дерин-херекселдерин, аппаратураын бол-гон приборларын бугуруле чазгыс ашыл белидерин база аг-регаттарын, ажылгаар модуль принципин калбаа-биле неле-редер;

транспорт чепсес-херекселдеринин эи чаз хевирлерин, ол мшакш олар чугула ашылга энергия күчүгү транспорт установказын чогалдыг тургузар;

металлдарын болгон экижердин демирлерин, демир кон-структивларын болгон хууууларын бижыг бугурулуусун, адырларын, адырларын, инитиле болгон сохкан бижыг белидеринин эи-не ашылга метадарын чогалдыг болгон шипгээлтиг неледери; металл порошоктарын, порошоктут экижерлерге болгон дик кылдыр экижерлен- каттыжымшыкынарга үзүлдезин, чаз конструкция материаларын, шынарын база кылырларын бугурун көүлдер;

кедериг аргы, чаргы дамчыдык, дика дүрген дамчылар чаз полимерин болгон композициялыг материалдарын база кылырларын, оларын шипгелдин чөгүтү шынарын комплек-стик болгон инитиле база ханга талазы-биле бижыг болгон металлдан кылган органиктиг өвс материалдарын, ол мш-наш шипгел кылырларын белектеринин эргекж чугула херекселерин бугурулуусун хөгжүдүр;

эвези кылырларын, эвези артыкчылыг болгон артыкчы-лыг чок технологияг чорудуларын калбаа-биле ажылгаар, бугурулуусу бижыг болгон ашыл олар чүдүлеринын комплек-стик ашылгазын база эде болбаарларын, ол мшакш синтетиктиг олар чүдүлеринын ашылга ашылга метадарын чогалдыг тургузар болгон шипгээлтиг неле-редер.

IV. Улетпурну хөгжүдери

Бугурулуусун чепсес-херекселдеринин ууус ашыл-агынын, а чоңун хергелде бараанларынга—чүртакты чоңун хергелдеринин улам долу хандырар, бугурулуусун интенсификациян, эртем-техниктиг депшилелтиг чедириникин бугу таладыг ажылгаарга үзүлдезин, продукциянын шы-нарын белидери улетпурну эи чугула сорулгаларын болуу турар.

Чоңун хергелде бараанларын бугурун көнү-дериин болгон шынарын белидери улетпурну бугу азырларын, бугу бугурулуусунин болгон организациа-ларын чегин чегин чугула ууу-дуулыг сорулгалыг, бугу партия, совет, ашыл-агы организациаларын болгон профин-деслерин ошол савыг салымшыкын чугула деп санаар.

Ол сорулгаларын шипгелдерин төлөөлө улетпур продукциянын бугурун беш чылда 26—28 хуу, оон инитиле бугурулуусун чепсес-херекселдерин—26—28 хуу, хергелдин чүдүлери—27—29 хуу көүлдер;

гавиастын болгон бир деминин белидер. Планишкыны чейгиш чок экижер, планиш, экономикаыг бугурулуусун болгон чаз бериникиннин тууш харымсаларын болгон хандырар, эргелен башкыларын организациа-тын тургузу болгон метадарын сайыраңгайжылар.

Инитилелдин, ашыл-херекти чорукту, бугурулуусун өзүлдезин кулауларын чогалдыкы дикте шынарын бугу хемчег-биле хөгжүдү, бугурулуусу чөгүтү бугурулуусу белик организациаг чорукту болгон күсүлдезин савыла-чүрүмү хандырар.

Ажылдын түнелелерин болгон шынарын, планиш оналал-дарын база хергелтиг хууууларын күсүлдер, ашыл-агы-нын бот-оруга-чарымгалын принциптерин савыры, бугу-рулуусун орулгалыг чорун хандырар, ашыл төлөмнринин фондуну чорударын болгон савыла херекселдеринин эргилдизин дүргедерин дээш ашыл-агы удурутуларын, ха-рымсалгазын күштөдери. Ведомствонун болгон түс черин эрг-ажын барымдалаар чоруктарын илалыккеринин-биле, адырларын кулаулар чоруктар-биле шипгелтиг деми-седи чорудар, планиш оналалдарын үзүлдезин-барымда чок черге өскөртүр болдурус. Эргелен башкыларын болгон планишарын, күш-ажылдын меледери, чогалдыкы бугу-биле көүрөгө, белик бугурулуусу болгон хөй-инитиле чепсес-херекселдеринин инитилелдеринин күш-ажылдын коллективтерин ролю болгон инитилелдин белидер.

7. Даштыкы экономикаыг харымсаларын ашылтын бели-дери. ЭДЧ-нын кечигүлери чүрттар-биле социалыг эконо-миктиг интергациян хандырар хандырар. Хемчег олар чүрттар-биле калы ажылгазын болгон капитал-лыг кулаулар-биле бот-боттарына ашылга савыла-жымышкын калбарыг.

металлдарын, материалларын болгон кылырларын бугу-рулуусун улам-ла экижер сорулга-биле олар чаз ашылга кылырларын электри хангылыг, плазмалыг, лазер-лиг, радиациялыг болгон өскө-лаа ашылга метадарын ашылгаар;

рууларын ашылга кезектерин комплекстик болгон улам долу адырныг, казар бойлаа чегел болгон нарын чедир-ин ажылгаарга херектиг техниктиг чепсес-херекселдерин бол-гон технологияларын чогалдыг тургузарын база калбаа-би-ле ажылгаарын хандырар;

энергиянын калгаарын үнер адырларын (гидравликаын, хуу-нүч, каттан, геотермиянын) ууус ашыл-агына ажылгаар-ын хемчегдерин улагаттар.

Инитиле эртемниг талаш-биле хөжүлдезинининин дараалыг улазыншыкынарга мөңчээр;

СЭП-ин революция чазгыч ашыл-агы чорудулуусунин, дегеннин коммунист болгон ашылтын шипгелдеринин дүштүрүлгөн түнелел, ашыл-агы болгон тогу материал-дынын, эртемниг коммунист болгон политиктиг эконо-миктиг ашылгазын ашылга кылыр;

сайыраңгай социализм, коммунизм материал-техник-тиг базаме тургузуларын болгон бугурулуусу харымсал-ларын сайыраңгайжыларын, инитиле бугурулуусунин ашыл-тын белидеринин, эртем-техниктиг депшилелтиг болгон күш-ажылдын социал-экономикаыг ашылгазынын, ууус ашыл-агынын эргелен башкыларын сайыраңгайжыларын, адырларын болгон райондарын экономикаын, аграр теориянын, демографиянын теоретиктиг ашылгазын шип-гелдер;

башкы социализмдин социал тургузууну, политиктиг систе-манын хөгжүлдезинин, күрүн болгон инитиле ашыл-галарын эрг-ажыл үзүлдезин бижыларын, ашылтын коммунист кижилдигинин, бугу таладыг болгон де-дески сайыраңгай, ашылгазын социалыг хевир-ин ашылгазын ашылга кылыр;

дешелени социалыг системанын хөгжүлдезинин дү-рүм савалар чүдүлери, социалыг экономикаыг интергаци-алын болгон экономикаыг даштыкы харымсаларын ашыл-ларын шипгелдер;

капиталыг болгон хөгжүр олар чүрттарын экономика-нын база политиказын ашылгазын өрелерин, ашыл-агынын, инитиле хөгжүлдезин бугурулуусу болгон революцияг бугу-биле көүрү шипгелдерин, марксизм-ле-нинизмн инитилелдерин, сохкан илалдарын барыс;

Бойаусу болгон техниктиг эртемниг талаш-биле да-рында эи чугула ашылгазын шипгелдеринин күжө-шипгелдерин мөңчээр;

математика теориянын хөгжүдери, дузалат сорулгаларга ону ажылгаарын дүштүр белидер;

элементарлыг частиларын болгон атомнуг ядронун фи-зикаын, бижыг бугурулуусун, оптиканы, квантыг элек-трониканы физикаын болгон радиофизикаын хөгжүдери;

ядролуу энергетиканы хөгжүдери болгон термодинамика-ын энергетиканын үзүлдезинин тургузар, энергиянын солуштур чазгырларын база дамчыларын метадарын сайыраңгай-жылар;

чөгүтү бугурулуусун чаз бугурулуусун болгон мате-риалдарын ашылтын химия-технологут чорудуларын, хемчег-технологут шипгелде ажылгаар болгон энергетик-тиг база күш-ажыл кулауларынга камналгалыг чиг-этти болгон казы келер продукттарын комплекстик ашылгазын эртемниг үзүлдезинин тургузар;

машиналарын, дерин-херекселдерин болгон машина тууду-ун өскө-лаа кылырларын шынарын, бижыг инанымтын, камналгалын болгон бугурулуусун белидери, оларын шип-гелдезини база сепиалыгын эвенолдер, ашылгаар кирип база энергия чаргылазын кылыр;

савалга техникаын, оон элементлиг базаме болгон ма-тематиктиг хандырылганын информациянын шынарын, дамчы-ларын болгон ашылгазынын чепсес-херекселдерин база системаларын сайыраңгайжылар;

ажылга маа болууну ашыл-агы чорудулуусунин физиологут, биохимия, генетиктиг болгон иммунологут болуушуну-рын механиканы билп адыр, эи-не неледери ашылгаарын баш бургулар болдурулганын, шипгелдеринин база эи-нелерин метадарын сайыраңгайжылар, чаз эи чүдүлери, препараттарын болгон эмнеге техникаын чогалдыг кылыр;

үзүлүрүн белик сорттарын, маалын болгон ашылга ашылгаарын биохимиянын кулауларын эи хөй продукттар бээр ууууларын өстүрер, физиология талаш-биле илалыг-лиг чаз бугурулуусун, оон инитиле үзүлдезинин тургузар;

эмнеге, келээ ашыл-агыга болгон улетпур ажылгаар продукциянын бугурунине биохимияг чорудуларын ашылга кылыр;

эртемниг, техниканы болгон ууус ашыл-агынын хөгжүдүр сорулгаларга ажылгаар-биле космос дегенерин улам инай шипгелдерин болгон шипгелдезин адыр;

Черин тургузуун, сохкан болгон оожум хөгжүлдезин, биофизикаын, агаарын, дегел өксонин, оон дүрү, оларын кулауларын боттуг ажылгаар, агаарын болгон бойаустун өскө-лаа болуушуну баш бургулар билп адырнын метадарын сайыраңгайжылар, долганар турар чүдүлери камналгаларын дүштүр белидери сорулга-биле шипгелде-рин, экологиянын сайыраңгайжылар.

Улетпурге күш-ажылдын бугурулуусун 23—25 хуу бели-дери, продукциянын немей өзүлдезинин 90 ашыл хуууу оон күсүл-биле чедип адыр;

улетпур бугурулуусунин тургузуун сайыраңгайжылар; ка-зы тилар болгон болбаарларын адырларын хөгжүлде-зини балалыг болурун, ууус ашыл-агынын техниктиг депшилелтиг тодоргалар продукциянын бугурун үзүлүрүн дүрген көүлдерин хандырар;

күш-ажылдын бугурулуусун өзүлдезин, хергелдер ма-териалдарын

